

Een plezier aan de Belgische Staat. Het cartularium van de Duinenabdij op het Rijksarchief te Brugge

M. Vandermaesen

De herkomst en de bewaring van sommige bescheiden in fondsen en verzamelingen in diverse openbare archiefinstellingen roept soms vragen op. Het achterhalen van historische of juridische verklaringen waarom één bepaald document ogenschijnlijk op een ongeëigende plaats terecht kwam is misschien zelfs een onproductief tijdverdrijf. Tenzij de vorser bij toeval een nuttige aanwijzing toegevoegd krijgt. Dit was bijvoorbeeld het geval inzake het bekende 'Cartularium van de Duinenabdij', opgesteld omstreeks 1400, en bewaard op het Rijksarchief te Brugge¹. Maar het eigenlijke Duinenarchief berust op het Grootseminarie te Brugge berust. Vanwaar die eenzaam?

Een verklaring hiervoor moeten we zoeken bij Nikolaas De Roovere, laatste monnik of 'Duinheer' van de abdij van Ter Duinen, die op 23 maart 1833 te Brugge op 82-jarige leeftijd overleed². Na de opheffing van de abdij door de Franse overheid in 1796 en de verbeurdverklaring van haar patrimonium als nationaal goed waren hij en zijn medebroeders blijven hopen op een herstel van hun cisterciënzer gemeenschap. Maar de nakende heroprichting van het bisdom Brugge en de voorziene intrek van bisschop Boussem in de voormalige gebouwen van de Duinenabdij aan de Potterierei deden hem in 1832-1833 definitief inzien dat die verwachting ijdel was. Nochtans had De Roovere als drijvende kracht achter de uitdunnende

1. Rijksarchief Brugge, Verzameling Aanwinsten, 3466. Besproken in Vlaamse kunst op perkament. Handschriften en miniaturen te Brugge van de 12de tot de 16de eeuw. Tentoonstelling Gruuthusemuseum 18 juli-18 oktober 1981, Brugge, 1981, p. 131-132.
2. Over hem zie DE LEYN A., Le Bienheureux Idesbald van der Gracht, in *Annales de la Société d' Emulation pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre*, 5de reeks, deel IX, Brugge, 1897, o.a. p. 27, n. 1; FRUYTIER A., De opvolging van de abten in Ter Duinen, in *Biekorf*, 35 (1929), p. 248; DUTOIT E., De laatste Duinheren, in *Biekorf*, 37 (1931), p. 363-367; LOPPENS K., De laatste monnik van Ter Duinen, in *Biekorf*, 56 (1955), p. 20-21; BONNY J., De Duinenabdij te Brugge, 1627-1796, in *De Duinenabdij en het Groot Seminarie te Brugge. Bewoners, Gebouwen, Kunstpatrimonium*, reds. DENAUX A. en VAN DEN BERGHE E., Tielt, p. 40-41.

gemeenschap al die tijd de schijn hoog gehouden dat de opheffing slechts tijdelijk was. Hij onderhield nauwe contacten met de overgebleven Duinheren. En naar kerkelijk recht beheerde hij uiteindelijk als laatste erfgenaam en eigenaar de goederen en kunstschaten die hij en zijn medebroeders aan de handen van de Franse bezetter hadden kunnen onttrekken³. Hierbij denken we in de eerste plaats natuurlijk aan de relieken van de H. Idesbald die dank zij de medeplichtigheid van enkele Brugse burgers verborgen werden en sinds 1804 in een huis aan de Verwersdijk een veilige schuilplaats hadden gevonden. Prior Marcus Loosveldt had het pand in 1804 aangekocht en woonde er wellicht samen met enkele andere monniken⁴. Na Loosveldts dood in 1818 nam Nikolaas De Roovere het goederenbeheer op zich en werd de erkende bewaker van het lichaam van Idesbald.

Niet minder belangrijk was de verberging van het abdijsarchief en van de kostbaarste handschriften en drukwerken uit de abdijsbibliotheek⁵. Het archief ontsnapte aldus aan de Franse opeising van alle rechtstitels die het bezit en het beheer van de generationaliseerde goederen van afgeschafte instellingen, zoals abdijen, kloosters, priorijen, kapittels en heerlijkheden, konden bewijzen. De toenmalige rapporten van de zogenaamde "trriage des titres" maken inderdaad geen gewag van de confiscatie van het Duinenarchief⁶. De geleidelijke installatie van een werkzaam Frans bestuur had de monniken namelijk de tijd gelaten om hun kostbaarste bezittingen bij betrouwbare Brugse particulieren onder te brengen. Toen de revolutionaire ijver wat geluwd was verhuisde alles naar de Verwersdijk⁷. De Roovere zou er geen geheim van gemaakt hebben welke schatten hij hier bijhield. In een brief aan de Minister van Binnenlandse Zaken overdreef de West-Vlaamse gouverneur wellicht wanneer hij op 26 april 1833, enkele weken na De Rooveres overlijden, mededeelde dat deze 'sinds ongeveer 40 jaar' onder de opeenvolgende regeringen met genoe-

3. VIAENE A., De bibliotheek van het Grootseminarie te Brugge, in *De Duinenabdij en het Grootseminarie te Brugge*, p. 192.

4. DUTOIT, a.w., p. 366; DE LEYN, a.w., p. 33-34.

5. GEIRNAERT N., Het archief van het Groot Seminarie te Brugge, in *De Duinenabdij en het Grootseminarie te Brugge*, p. 112; VIAENE, a.w., p. 192-194.

6. VANDERMAESEN M., De "trriage des titres" in het Leiedepartement (1796-1802). Tussen wet en werkelijkheid, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, 134 (1997), p. 156-171.

7. VAN DE PUTTE F., Notice sur les bibliothèques modernes de la Flandre-occidentale, in *Annales de la Société d'Emulation pour l'Histoire et les Antiquités de la Flandre occidentale*, II (1840), p. 154.

gen inzage had verleend aan alle wetenschappers die hem te Brugge bezochten⁸. Ook Algemeen Rijksarchivaris Gachard trok zich het lot aan van het Duinenarchief. In 1832 had ook hij het cartularium trouwens kunnen inzien. En toen hem het bericht van overlijden bereikte werden alle hens aan dek geblazen. De Roovere had immers bij legaat zijn onroerende goederen w.o. de hofsteden van Ter Doest in Lissewege en Ten Bogaerde in Koksijde aan het bisdom Brugge nagelaten. Alle roerende goederen w.o. bibliotheek en handschriften kwamen in het bezit van twee nichten. Een openbare verkoop werd meer dan waarschijnlijk, temeer omdat de Duinheer zelf reeds met die procedure was begonnen.

Minister, gouverneur en Gachard onderzochten een mogelijke opeising van het cartularium, of zelfs van het gehele archief. In Brussel meende men op 17 april 1833 dat cartularium en archief wederrechtelijk aan het openbare domein waren onttrokken en dus mochten opgeëist worden. Wellicht was dit een impliciete verwijzing naar de nog geldende Franse archiefwetgeving. Toch aarzelde men voor niet nader genoemde 'onvoorzienbare nadelen' en opteerde men voor een 'overtuiging' van de testamentuitvoerders om minstens het cartularium, mits geldelijke vergoeding, uit handen te geven. De gouverneur merkte terecht op dat geen regering tot dan toe de oorsprong van dit bezit had onderzocht of de vraag had gesteld naar de rechtsgronden waarop dit steunde. Hij opperde echter bezwaren tegen een mogelijke opeising, n.l. de lange openbare bezitsperiode en vroeg zich zelfs af of het cartularium ooit tot het archief had behoord. Ook hij waarschuwde voor 'ernstige politieke bezwaren' tegen het aanleggen van een rechtszaak. Een aankoop was voor hem de aangewezen weg.

Misschien wilde men bisschop Boussen niet voor het hoofd stoten toen die zelf de Duinenhandschriften en boeken wenste aan te kopen. We vergeten niet dat reeds tijdens de laatste jaren van het Hollands bewind principieel aanvaard was om van de provincie West-Vlaanderen een nieuw bisdom te maken. En Frans René Boussen was de gedoodverfde kandidaat voor de nieuwe bisschopszetel. Op 21 januari 1833 was hij trouwens aangesteld als apostolisch administrator van West-Vlaanderen, en dus tot toekomstig bisschop van Brugge.

8. Rijksarchief Brugge, Archief van de Provincie West-Vlaanderen, 3de Afdeling, 15. De hiernavolgende gegevens komen alle uit dit dossier.

Op 27 januari werd hij tot bisschop gewijd⁹. Tegen einde juni 1833 was de 'pryzie' of schatting van de Duinenbibliotheek klaar en kon de koop doorgaan¹⁰. Overleg van de gouverneur met Marcus Snel, de zaakwaarnemer van de erfgenamen, op 11 juli veranderde niets meer. De Belgische Staat viste achter het net. Als troost kon de gouverneur aan zijn minister op 26 augustus meedelen dat bisschop Boussen het cartularium in handen had en bereid was het gratis aan de Staat over te dragen van zodra het legaat van De Roovere aan het bisdom aanvaard was.

Het werd nu even stil en met groeiend ongeduld informeerde Binnenlandse Zaken op 10 april 1834 bij de gouverneur naar de staat van het dossier. Die stuurde de vraag naar het bisdom door. Het antwoord was snel en positief, en op 17 april kon de gouverneur het cartularium naar Brussel doorsturen. Maar tot grote ontsteltenis van de Minister en van Gachard was dit niet het document dat De Roovere in 1832 had getoond. Hiervan bezat Gachard trouwens een gedetailleerde beschrijving. Nu ging het om een band met kronieken en een necrologie, deels gedrukt en deels in handschrift. Bisschop Boussen loste het misverstand snel op en op 6 juni vertrok het goede cartularium naar Binnenlandse Zaken, en vandaar naar het Algemeen Rijksarchief.

Uit het dossier met briefwisseling terzake blijkt de zachte druk 'om de wens van de regering in te willigen' m.a.w. om het document op een of andere wijze aan de Belgische Staat over te dragen. De bereidheid van het Ministerie van Binnenlandse Zaken om het bisdom niettemin billijk te vergoeden stootte nog op een onverwacht praktisch probleem. Vermits Felix De Pachter, drukker van het bisdom, een schatting per lot of pakket boeken en handschriften had opgesteld kon bisschop Boussen voor het individuele cartularium geen waardebepaling opgeven. Hij bevestigde op 2 oktober nogmaals dat hij nooit de bedoeling had om enige vergoeding te vragen aan de Belgische Staat.

Op 9 december 1834 sloot Boussen het dossier van de schenking van het cartularium formeel af. In een brief aan de gouverneur herinnerde hij eraan dat hij als eerste bisschop van Brugge pas onlangs zijn functie officieel had opgenomen (23 juli 1834) en dat hij 'met

9. Het bisdom Brugge (1559-1984). Bisschoppen, priesters, gelovigen, o.l.v. CLOET M., m.m.v. JANSSENS de BISTHOVEN B. en BOUDENS R., Brugge, 1984, p. 348.

10. VIAENE, a.w., p. 193.

genoegen de regering een plezier had gedaan en iets nuttig voor de Belgische Staat'. Hij wenste geen vergoeding voor de overdracht van het cartularium. Op 21 januari 1835 dankte de gouverneur hem in naam van de Minister van Binnenlandse Zaken voor zijn gratis schenking. Het cartularium zou voortaan in het Rijksarchief berusten. Eerst was dit het Algemeen Rijksarchief te Brussel. Na de reorganisatie van het Archief van de Provincie West-Vlaanderen tot één der Rijksarchieven in de Provinciën in 1851 volgde de overbrenging van een aantal bestanden en bescheiden uit Brussel naar hun natuurlijke bewaarplaats te Brugge. Onder hen het cartularium van Ter Duinen.

Bijlage

1

Brief van de Minister van Binnenlandse Zaken aan de gouverneur van West-Vlaanderen inzake de mogelijke verwerving van het archief van de abdij van Ter Duinen n.a.v. het overlijden van Nikolaas De Roovere, laatste Duinheer; 17 april 1833.

Rijksarchief Brugge, Archief van de provincie West-Vlaanderen, Derde afdeling, nr. 15

Bruxelles, le 17 avril 1833

Monsieur,

Je viens d'apprendre que le père Nicolas, ex religieux de l'abbaye des Dunes, est décédé tout récemment. Cet ancien moine passait pour être détenteur de quantité d'archives provenant de la communauté dont il avait été membre. lorsque M. l'archiviste du Royaume fut à Bruges au mois de septembre de l'année dernière, il lui communiqua un superbe cartulaire qui avait notoirement appartenu à la dite communauté.

Il importe essentiellement, Monsieur le Gouverneur, que l'Etat rentre en possession de ces documens précieux. Le Gouvernement serait sans contredit en droit de les réclamer judiciairement des exécuteurs testamentaires du Père Nicolas, puisque ce n'était qu'en contravention aux lois que celui-ci avait pu les soustraire au domaine public. Cependant, se peut que ce parti aît des inconvéniens que je ne saurais prévoir d'ici. Dans ce cas, il faudrait s'arranger avec les exécuteurs testamentaires pour qu'ils cédassent les documens en question et surtout le cartulaire dont j'ai parlé moyennant une indemnité pécuniaire.

Je Vous prie, Monsieur le Gouverneur, de donner, sans perdre de tems, vos soins à cet objet, et de m'en faire connaître le plus tôt possible le résultat. La première chose dont vous jugerez sans doute à propos de vous occuper sera d'obtenir une indication exacte des titres qui se trouvent dans la succession du père Nicolas. Je vous serai obligé de me la transmettre immédiatement. Si les exécuteurs testamentaires ne voulaient pas consentir à les remettre sans une indemnité quelconque et que vous ne jugeassiez pas qu'il convient de les y contraindre par les voies judiciaires vous discuteriez avec eux le taux

de cette indemnité.

Il est inutile que je vous recommande dans cette hypothèse les intérêts de l'Etat.

Le Ministre de l'Intérieur
(get.) Ch. Rogier

2

Brief van F.R. Boussen, bisschop van Brugge, aan de gouverneur van West-Vlaanderen met bevestiging van de schenking van het cartularium van de Duinen aan de Belgische Staat, 9 december 1834.

Rijksarchief Brugge, Archief van de provincie West-Vlaanderen, Derde afdeling, nr. 15

Bruges, le 9 decembre 1834

Monsieur le Gouverneur,

En réponse à votre lettre du 18 novembre dernier (n° 3184, 3e Division), j'ai l'honneur de vous dire que je suis bien charmé d'avoir eu l'occasion de faire chose agréable au Gouvernement et utile à l'Etat, en envoyant à Monsieur le Ministre de l'Intérieur le cartulaire de l'ancienne abbay des Dunes et que je ne désire aucune indemnité pour cet objet.

Veillez bien agréer, Monsieur le Gouverneur, les nouvelles assurances de ma considération très distinguée.

L'Evêque
(get.) François René

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..